



A LEGFÉNYESEBB SZÁZADFORDULÓ

Tanulmányok a XVIII–XIX. század
olasz irodalmáról

Pénzes Dávid

Ragyogó példatár

(Madarász Imre *A legfényesebb századforduló* című könyvéről)

Madarász Imre ezúttal is találó címet adott „tanulmánykötetének”, melyben nem korábban megjelent szövegeket közöl újra, hanem eddig meg nem jelent szövegekkel kápráztatja el az olvasót. Kevés olyan irodalomtörténész – kiváltképpen italianista van hazánkban – aki Madarász Imréhez foghatóan tud írni, a számára oly kedves korról (reneszánsz, felvilágosodás) és országról (Olaszország, Itália). Ezen tanulmányok „is” – indokolt az idézőjel, mely nem kicsinylő, éppen ellenkezőleg – pusztán egy-egy szegmensével foglalkoznak a „legnagyobbak legnagyobbjaival”, miközben áttekinti a teljes életutat, mely olykor-olykor belesűríthető egy-egy versbe, vagy versrészletbe is, s nem felejt szót ejteni a korról sem. Ezúttal sem törekszik az elfogulatlanságra (vö. kritikámat Pannon Tükör 2011/3) nem is kísérli meg az „objektivitás álcáját” magára öltetni, hanem éppen ellenkezőleg: bemutatni, hogy miként is válhatott – főként a szerző számára – a legszebb és legnemesebb foglalatosság az olasz klasszikusok kutatása, értelmezése, hallhatatlanságuk fenntartása és fölfogása. A kötetben – a bevezetőül szolgáló tanulmánnyal együtt – összesen hat tanulmány található, melyek mindegyike bőséges jegyzetapparátussal rendelkezik – néhol egy-egy végjegyzetnél több mű is felsorolásra kerül (például a 19. oldalon a 7. végjegyzet).

A bevezetőben – mely önálló tanulmány, így már maga a „bevezető” is megtévesztő, hiszen „bevezető helyett” van, Lángelmék fénykora címmel (7. oldal) – olvasható a cím indoklása, hogy miért is nem az 1989-es berlini „falomás”, vagy magyarországi

„drótvágás”, hanem a 200 évvel korábbi Bastille-rombolás az mely a valódi (tényleges) korszakot jelöli: „Az a régebbi századfordulót az (elsősorban európai) emberiség (egyik) fénykorává talán nem is elsősorban politikátörténeti, hanem kultúrtörténeti hozadéka avatták.” (9. oldal) Ám ha valakinek még ezek után is kétsége támad, a szerző következő – barokkos – körmondata mindent megokol: „Azért lett a »legfényesebb századforduló«, mert két, külön-külön is ragyogó arany századot kötött össze olyképpen, hogy felvilágosodás és »felújulás« (Risorgimento, reformkor stb.), klasszicizmus és romantika alapvető értékei és jellegzetességei – »értelem és érzelm«, »ratio« és »passio«, egyetemesség és hazafiság, megújulásvágy és hagyománytisztelet, tökéletesség-igény és a végtelenség szomjúhozása – nem csupán szembesültek, de egyesültek is, nem pusztán szemben álltak, hanem szintézisbe forrtak a korabeli lángelmékben és remekművekben.” (9. oldal) Kétségtelen, hogy a felvilágosodással – különösen annak dél-európai, leginkább olasz mesterei általi kivívással – kezdődött el az az út, melyen az „ész kultusz”, a tudás mindenekfelett jelszavaival belefutott Európa a náciizmusba és a II. világháborúba (lásd Adornóék vitatható szövegét: A felvilágosodás dialektikája. Atlantisz kiadó, 2011). A 14. oldalon nem győzi olvasni az ember a temérdek dicséretet, mellyel a felvilágosodást élteti, már-már múltba vágyó szenvedéllyel, ki mindent, s mindenét odaadná, ha akár egyetlen pillanatra is eleven valójában láthatná Alfierit (vagy még korábban a „legnagyobbat”, Dantét). Az első „igazi”, vagyis szövegről (és nem korról, korszakról) szóló tanulmány nem más, mint

– a „jogreformer” – Beccaria szövege, „... a halálbüntetés ellen harcoló abolíciós mozgalom bibliája...” (23. oldal) – csakhogy dicshimnusz nélkül ne maradjunk – melyet maga a nagy italianista ültetett át (legutóbb) magyarra (A bűnökről és büntetésekről, Eötvös kiadó, 1998). (Ez egyben a kötet leghosszabb szövege is.) Így talán az egyik legautentikusabb, legeredetibb elemzést olvashatjuk, mely különösen fontos akkor amikor „hatásokról” van szó. Megérteni az átvételt, kiolvasni a „sorok közül” (a sorok között) a hatást, a „rejtett Mestert”, az ihletőt stb. csakis az eredeti szöveg ismeretében lehet (melybe léptenyomon bele is botlik az ember olvasás közben). Mindenekelőtt remek áttekintés olvasható benne Beccariáról, s nem marad el az utókor ítélete, ítéletei sem; „megszámlálhatatlanul” sok olasz szerzőt idézve (természetesen eredetiben) és magyarul is ismerteket, egy csokorba szedve (pl. Ernst Cassirer). A kritikákhoz a kommentár sem marad el. Élesen bírálja – „ellenszerzőket” felsorakoztatva – Umberto A. Padovani és Ludovico Geymonat kritikáját, akik szerint semmi eredeti nincs Beccaria művében, gyakorlatilag „bárki más is lehetett volna” (26. oldal). Az erős riposzt nem marad el: „Ehhez fogható képtelenséget keresve sem találni a Beccaria-irodalomban.” (26–27. oldal.). Tagadhatatlan, hogy a neves (jog)filozófus (24. oldal) hazánkban máig kevésbé ismert, gyakorlatilag „láthatatlan” Kant mellett. A 28. oldalon a tágan vett témát szűkíti a szerző, majd a következő oldalon megtudjuk, hogy miért is volt szükség egy efféle „jogfilozófiai” munka megírására. A felvilágosodás az élet számtalan területén racionalitást hozott, ám a büntetőjog – lényegében véve – nem változott a középkor óta semmit: „Az igazságszolgáltatás a Fény Századában is középkori csökevény maradt, mely a legmakacsabbul állt ellen minden újító-jobbító törekvésnek.” (29. oldal) Beccariának majd három évtized múltán sikerült a gyakorlatba is megvalósítani elveit. (30. oldal) A tanulmány végigveszi Beccaria szövegének leglényegesebb, legfontosabb részeit, kitér „A halálbüntetésről” szóló fejezet elemzésekor kitér annak „gondolati-logikai erejére, stiláris-nyelvi-retorikai szépségére” (55. oldal) egyaránt. Beccaria „progresszív”, előremutató gondolkodását a nyilvános kivégzések

gyilkossággá való degradálásával fejezi ki. (60. oldal) A tanulmány zárasképpen megismétli Beccaria kortársának magasztalását. (70. oldal)

A Vittorio Alfieri tanulmányban további jelzővel fokozza a szerző a „fokozhatatlant”: „Nagysága miatt besorolhatóan, címkézhetségtelen és egyedisége miatt magányos személyisége...” (83. oldal); Dante után legnagyobb „mestere” (egyszerű szóval – ám nem lekicsinyítve – „kedvence”). Így hát érthető, hogy majdnem minden Madarász-kötetben szerepel, s két önálló kötetet is szentelt neki (Vittorio Alfieri életműve. Hungarovox, 2004; Halhatatlan Vittorio – Alfieri utóélete: kultusz és kritika. Hungarovox, 2006). Nem lehet elégszer, eleget írni Róla (nagybetűvel!), s ha már írtak is mindig van valami új, amit fel kell, fel lehet fedezni. Még akkor is, ha Machiavellit („a firenzei titkár”-t) félreolvasta „hevülő hazafiságból” (87. oldal). A tanulmány – ezúttal is – a teljesség igényével készült, röviden, lényegre törően kiemelve a magányos elszigetelést – már-már száműzetést – és az individualizmust.

Vincenzo Monti ellentmondásokkal – mondhatni „elv-váltásokkal” – tarkított életútját nehéz lenne kritika és elsősorban elutasítás nélkül (el) fogadni. A politikai széljárással együtt változott maga, s változtatta politikai nézeteit is. Ám – még ha nagyokra(?) is alkalmazzuk – igaz a köznapis bölcseesség: felejteni tudni kell. S ezúttal is kettős értelemben: egyfelől elfelejteni Monti „rendszerváltásait”, s (politikai)költészetére figyelni, másfelől talán Montit „magát”. Igaz ez utóbbi – bár kegyetlen ítélet – úgy tűnik, hogy elhozta az utókor, mely emlékezetébe sokakat bevéselt, őt kevésbé; s magyar nyelvű fordítások híján, a magyar recepció is esélytelen. A méltó magyar válasz (talán) Monti műveinek magyarra ültetése lenne, s kevésbé a „fanyalgás”, miszerint: „Számítógépesedő világunkban, az elsőkélyesedő oktatás korában a nagy emberek emléke is mindinkább címszavakra redukálódik. Ez a sors érte utol Vincenzo Montit (1754–1828) is, méghozzá igen látványosan.” (107. oldal). Mert bár a kritika igaz, ugyanakkor számítógépesedő világunkban a világháló segítségével eredeti Dante kéziratokat olvashatunk, vagy akár terjeszthetünk „eszmét”, verset és csak a jó ég tudja, hogy mit. Monti „rendszerváltásaira” (is) talán magyarázat korunk

fanyar humora: valamiből meg kell(ett) élni. Talán nem véletlenül ez a legrövidebb tanulmány a kötetben (jegyzetekkel együtt 15 oldal), s egyben a legtömörebb is. Hiszen az „elfeledettnek” a felszínen tartására éppen hogy elég. Az ellentmondásokat versekkel, versrészletekkel „bizonyítja”, a részleges összevetés Alfierivel (113. oldal) pedig egy önálló, hosszabb, alaposabb áttekintést (tanulmányt) is megérdemelne.

Foscolo 20 évesen írt első jelentős munkája, a Jacopo Ortis utolsó levelei, mely magyarul is olvasható, (Eötvös kiadó, 1997) s kétségtelenül hasonlóan érdekes lenne, a 639 oldalon kiadott szerelmes leveleit is magyarul olvasni. Mint a tanulmányból kiderül Foscoló igencsak élvezte az életet, mondhatni habzsolta, s már-már Casanovát megszégyenítő mértékben hódolt a női nemnek. A legjelentősebb szerzők – úgy mint (az örök hivatkozás) Croce – véleményének bemutatása (128. oldal) majd a következő két oldalon a szerző „bizonyítja” részben vagy egészben a korábban mutatott kritikákat, azzal az eltéréssel, hogy jelentősen árnyalja a képet. Jelentős mennyiségű, olykor több oldalt (150–151. oldal) is betöltő versrészletekkel találkozhatunk, melyek kétségtelenül megtörik az elemzés „monoton zaját”. A tanulmány zárásaként megfogalmazott igazság, miszerint: *„Az ősök – kivált a hősök – sírjainak nem megrettentenie, de éppenséggel lelkesítenie kell az élő utódokat: a nagyok példájának követése legszemélyesebb ügyünk, feladatunk, küldetésünk, munkánk, művünk.”* (164. oldal) – de mit tehetünk ha nincs egy („követhető”) hős sem? A bőséges jegyzetirodalom ezúttal is sok segítséget fog nyújtani mindazoknak, akiket érdekel Foscolo életműve.

Az utolsó tanulmány, mely Manzoni Május ötödike című versét elemzi, egyben a második leghosszabb a kötetben, a maga 55 oldalával. Napóleon a 18-19. század kétségtelenül talán legtöbbet elemzett, legtöbbet vitatott személyisége, vezetője Franciaországnak, s Európa talán legnagyobb leigázója. Franciaországban máig érezteti hatását (elég ha csak Párizs sugárútjaira gondolunk, vagy a francia közigazgatásra). Nem véletlenül kezdi Madarász Imre egy „rövid ismertetéssel” a tanulmányát, (nem részletezve Napóleon (rém) tetteit) s emeli ki két monográfusa Guido Gerosa és

a magyar Feleki László véleményét; előbbi szerint millióra, utóbbi szerint több mint háromezrezerre tehető a császárról szóló művek száma. (172. oldal) Akárhogy is az elkövetkezendő évtizedek (évszázadok) újabb és újabb monográfiákat szülnék majd, s szokás szerint, az évfordulók alkalmával fog tovább emelkedni a szövegek száma. Manzoni meghatározó szerepe az olasz költészetben vitathatatlan. A tanulmány *„megpróbálja feltárni, hogyan látta és láttatta Manzoni Napóleont, s főként azt, hogyan ítélte meg...”* (175. oldal) A vers tökéletes szerkezeti felépítése (176. oldal), zeneisége (176–177. oldal), sőt keletkezéstörténete is már-már arra predesztinálta, hogy a „versek verse” legyen. Manzoni versének – joggal minősíti a szerző „bőség zavarának” – hat magyar fordítása létezik. Az első fordítás (változat) 1886-ból, Radó Antal a neves italianista tollából való, melyet később maga újraírt. A fordítások bősége miatt szinte mindegyik fordítást görcső alá veszi a szerző, s ennek alapján írja meg elemzését, s természetesen ismerve a művet olaszul, eredeti idézetekkel teszi változatossá elemzését.

A gazdagon lábjegyzetelt tanulmányok (sokszor egy-egy lábjegyzet alatt több művet és szerzőt is találunk) mind egy-egy „mesterműnek” tekinthetők, melyek – az arra avatottak számára – mindenféleképpen továbbgondolásra érdemesek, hiszen mindegyikben benne van egy-egy nagyobb (még nagyobb) életútösszegző (recenzió) lehetősége.

De nehogy csak jót szóljunk: a magyarban az idézetben belül idézetet ún. lúdlábbal szokás jelezni, annak is a befele (»jó magyar példa«) és nem a kifelé («nem jó magyar példa») mutató változatával.

Joggal hívja a szerző saját művét (17. oldal) példatárnak, mely kétszeres értelemben is igaz: egyfelől példázza a felvilágosodás öt géniuszát, nagyságukat, írói, szövegszerzői „csúcsteljesítményüket”, másfelől példát mutat az utókor számára öt szerzőről, kik egy – Kierkegaard szavaival élve – megismételhetetlen korszakban éltek, s talán (néha) élnek ma is.

Sok kérdést felvet a szerző, melyeket talán érdemes lenne tovább boncolgatni – akár önálló tanulmányok formájában – így például hogyan és miképp „elitizálódott Itáliában” a filozófia.